

Hoe Big Brother bedolven raakte onder de rechten van de burgers

PROF. DR. J. PEN*

In plaats van Orwells Big Brother, die het hele particuliere leven onder controle heeft gebracht, zien we anno 1984 een overheid die bedolven is geraakt onder de claims van de burgers. In dit artikel beschrijft de auteur enkele oorzaken van deze „tragiek van Grote Broer”. Met name gaat hij in op een aantal institutionele koppelingen tussen de particuliere en collectieve sector, die hebben bewerkstelligd dat de laatste steeds zwaarder is gaan drukken op de eerste. Hierdoor zijn de „continuïteitsvoorwaarden” voor de economische ontwikkeling zelf aangetast. De auteur verwacht dat het buitengewoon moeilijk zal zijn om de trend van een toenemende druk van de collectieve sector op de particuliere om te buigen en de verzorgingsstaat overeind te houden.

Inleiding

Het is met Big Brother toch anders gelopen dan Orwell dacht. Tenminste, in het vrije, halfbeschaafde Westen. De overheid is daar geweldig uitgedijd, maar „big government” bemoeit zich betrekkelijk weinig met de particuliere levenswandel van de mensen. Behalve op één punt: wie een inkomen verwerft, moet dat goeddeels bij hem inleveren. In plaats van de monolithische, spionerende, dirigerende, controlerende overheid van Orwell hebben wij een liberaal-fiscale verzorgingsstaat in het leven geroepen, met zijn veelheid van bureaus, instanties, welzijnsstichtingen en welzijnskoepels. De onderwerping van de burger heeft niet plaatsgevonden. Integendeel, de onderdanen mogen demonstreren, staken, kraken, en ze mogen de overheid naar hartelust beledigen. Daarmee niet tevreden slaan ze de resterende verboden in de wind, waaronder zeer redelijke. Ze mogen niet door rood licht rijden, gif storten, stelen; ze doen het wel, in toenemende mate. En bovenal tillen de burgers de belastingdienst. Big Brother vindt dat allemaal niet juist, maar kan het onvoldoende verhinderen. Hij kan niet eens garanderen dat de burgers hun auto's ongeschonden terugvinden, of dat hun fietsen ongestolen blijven 1).

Big Brother is niettemin zeer omvangrijk geworden. Dat komt natuurlijk doordat hij steeds meer dienende taken op zich nam, zoals laaggeprijsd onderwijs, laaggeprijsd openbaar vervoer, laaggeprijsde medische voorzieningen. Het nieuwe en onbeheersbare zit nog niet eens bij die taken, maar bij de rechten die de overheid aan de burgers heeft verleend. Rechten op Grote Broer zelf en zijn vele publieke kassen. Hij heeft zich daardoor een van zijn eigen rechten laten ontfutselen: het budgetrecht. In plaats van de Orwelliaanse allesbeheerser zien wij, Kerstmis 1983, een kolos, die machteloos en bijna bankroet ter aarde ligt, beklommen door de burgers die hun geld opeisen en door de eigen ambtenaren die het financiële beleid niet accepteren („pikken”). Een soort strijdgewoel dus.

In dit strijdgewoel wordt een type dubbelspraak gebruikt dat probeert te verhullen dat twee plus twee vier is. In dat opzicht heeft Orwell gelijk gekregen, behalve dan dat de dubbelspraak niet door de overheid wordt ontworpen, maar door de strijdende partijen. Versluierd wordt dat de belanggroepen niet tegen de overheid strijden, maar tegen elkaar. Versluierd wordt ook dat de mensen die hun geld van de overheid ontvangen omdat ze ambtenaar, trendvolger of uitkeringsgerechtigde zijn, geen netto fiscale capaciteit hebben. Ze brengen de fiscus wel bruto geld in het laatje, maar per saldo zijn ze een bijlegger 2). Versluierd wordt ten slotte dat ambtenaren zelf geen reëel beschikbaar inkomen voortbrengen. Politieagenten ver-

richten per definitie nuttig en productief werk, en hun prestaties worden dan ook opgeteld bij het nationale inkomen, maar niet bij het „vrij besteedbare” nationale inkomen. En het gevecht gaat, helaas, over de verdeling van die laatste grootheid: als men iets niet *pikt*, gaat het over hetgeen op de markt wordt gekocht. De strijd en de frustraties worden niet verzacht doordat we over zulke mooie parken kunnen beschikken, of over sporthallen 3).

Dat laatste draagt bij tot de tragiek van Grote Broer. De frustraties van de politiek en de economie komen bij hem terecht; maar hij kan ze niet wegnemen. Met al zijn instellingen, zijn ambtenaren, zijn sociale diensten blijft het behelpen. Iedere misstand wordt de overheid aangerekend; niet slechts het lage peil der bijstandsuitkeringen, maar ook het te kort schieten van het reële inkomen in de bedrijvensector. Het geluk wordt opgeëist als ware het een overheidsprestatie, misstanden worden gesignaleerd met de bedoeling dat de overheid ze zal opheffen door een bureau of subsidie (het „link-

*Hoogleraar staathuishoudkunde RU te Groningen. Dank aan C. Sterks en J. Weitenberg. De laatste heeft de hier beschreven ideeën over het economisch draagvlak al jarenlang uitgedragen.

1) Onder het „reëel bestaande socialisme” gebeurt precies het omgekeerde. De onderdanen mogen weinig; niet demonstreren, staken en kraken, en ze moeten het niet in hun hoofd halen de overheid te beledigen. Maar echt belasting betalen hoeven ze niet. Wat bij ons belasting heet wordt daar surplus genoemd: een opslag op de prijzen die de staatsproducenten voor hun product vragen. Die opslag komt tot uiting in een lage consumptie, maar niet in het loonstrookje. Dat systeem is veel effectiever om een soort berusting in stand te houden. Het politieke succes is daardoor groter. Natuurlijk had Orwells 1984 betrekking op dat soort toestanden.

2) Een voorbeeld van dubbelspraak. In *de Volkskrant* van 16 november 1983 schrijft Marianne van Diepen, hoofdbestuurslid Abva-Kabo, onder de titel „Acties zijn een noodzakelijk kwaad” dat „wij best graag voorwaarden en afspraken vooraf maken” maar dat dit niet zal worden aanvaard „omdat de collectieve sector geen winst maakt, zegt het kabinet. Het maken van winst is het motief voor de productie”. De auteur verzint eerst een fictieve uitspraak van het kabinet, en leidt zo de aandacht af van de hoofdzaak, namelijk dat de collectieve sector betaald wordt uit heffingen die deze sector zelf niet opbrengt.

3) Het hoort tot de tragiek van de socialistische partijen dat zij eerst de prioriteit van de collectieve diensten hebben bepleit, om vervolgens geconfronteerd te worden met de teleurstellingen van de mensen op het stuk van het reëel besteedbare inkomen, door de vakbonden „koopkracht” genoemd. Niemand, ook de PvdA niet, zegt tegen de vakbondsleiding; „gelieve een teruggang van de geldinkomens te accepteren, want we hebben toch zulke prima scholen en ziekenhuizen —dat vonden we immers belangrijker dan die domme koopkracht van de kapitalistische sector”. Op deze paradox is gewezen door H. van den Doel. Hij spreekt van het „biefstuk-socialisme” dat met zich zelf in de knoop raakt.

sisme" waar A. de Swaan zo aardig over schrijft). Intussen verwachten de mensen dat iemand zal doorgaan met het produceren van reeel beschikbaar inkomen — wie die iemand is wordt vaak in het midden gelaten, het mannetje in de maan misschien. Men bekommert zich niet om wat de economen de „continuïteitsvoorwaarden" (G. A. Kessler) van de produktie noemen. Trouwens, de groei van het reeel besteedbare inkomen en de daaruit voortvloeiende consumptie helpen ons ook de brug niet over, want in de groei gaat het grootste stuk van de satisfactie weg naar de „preference drift" (B. M. S. van Praag) en de „reference drift" (A. Kapteyn), zodat de mensen met een vervelend gevoel blijven zitten. De onlust steekt natuurlijk vooral de kop op zodra het reële inkomen en de werkgelegenheid gaan krimpen. Maar juist op dat moment raakt Grote Broer al zijn zekerheden kwijt. Hij heeft geen greep op het reële inkomen en zelfs nauwelijks op de verhouding tussen de ambtelijke sector en de bedrijvensector.

Twee sectoren

De harde realiteiten die in de sociale strijd worden versluierd door nieuwspreek en dubbelspraak, kunnen eenvoudig worden beschreven.

De A-sector in de verzorgingsstaat bestaat uit ambtenaren, „trendvolgers" en de uitkeringsgerechtigden. Een heterogeen gezelschap, qua produktieve prestaties, inkomens en toetredingsrechten, maar homogeen in één eigenschap: het inkomen komt uit de openbare kassen. Het geld wordt weggehaald uit de B-sector, dat zijn de bedrijven. Bovendien worden in de A-sector nog geheel andere uitgaven gedaan: materiële overheidsbestedingen, rente op overheidsschuld, bijdragen aan internationale instellingen e.d.

De twee sectoren zijn op vele manieren aan elkaar gekoppeld, waarvan ik er hier drie de revue laat passeren.

Ten eerste: de toetreding

Essentieel is dat het aantal potentiële inkomensontvangers mede bepaald wordt door wettelijke voorzieningen; ze komen er op neer dat iedereen die een bepaalde leeftijd heeft bereikt, zeg zestien jaar, recht heeft op toetreding tot de A-sector als er geen ander inkomen voorhanden is. Dit is het grondbeginsel van de verzorgingsstaat, en het maakt het aantal inkomensontvangers in de A-sector tot een restpost, die door de overheid niet wordt beheerst. Aangezien ook het aantal inkomensontvangers in de B-sector (de marktsector) zich onttrekt aan gouvernementele beheersing (het opgeven van de keynesiaanse politiek) kan Grote Broer, onder hierna te omschrijven omstandigheden, lelijk met de gebakken peren komen te zitten.

Ten tweede: de inkomenskoppeling

Door een reeks institutionele omstandigheden geldt dat het gemiddelde inkomen in de A-sector — een aggregaat van ambtenaren-salarissen, trendvolgersinkomens en sociale uitkeringen — gekoppeld is aan het looninkomen in de B-sector. De verhouding tussen beide wordt bepaald door:

- het „trendbeleid" en de afwijkingen daarvan, genaamd „inhoudingen", „trendkortingen" e.d. Allemaal zwaar geladen uitdrukkingen die rechten symboliseren en de inbreuken daarop;
- de getalsverhoudingen binnen de A-sector tussen gesalarieerde ambtenaren en de uitkeringsgerechtigden. Die verhouding kan de overheid veranderen door ambtenaren te ontslaan; als echter ergens rechten in het geding zijn, dan wel hier („rechtspositie");
- de mate van nivellering binnen de ambtelijke salarisopbouw ten opzichte van de inkomens in de bedrijvensector;
- de verhouding tussen het minimuminkomen der arbeiders en het uitkeringsniveau. Zoals bekend was deze in Nederland één; deze netto-netto-koppeling bestaat sinds 1976 en is uniek in de wereld. Er is daarna aan geknaagd.

Het blijkt dat in de inkomenskoppeling tussen beide sectoren allerlei rechten van de A-burgers tot uitdrukking komen die de inkomensverhouding fixeren. De overheid kan misschien de inkomensverhouding tussen de A- en de B-sector verlagen, maar alleen als zij bereid is gloeiend hete hangijzers aan te pakken. Voorshands ziet het er naar uit dat de inkomensverhouding nauwelijks te beïnvloeden valt zolang het trendbeleid wordt gehandhaafd.

Ten derde: de heffing

Naast de koppelingen tussen beide sectoren via de toetreding en via de inkomens, bestaat er een derde koppeling waar onder ambtenaren en uitkeringstrekkers maar liefst over wordt gezwegen. Deze bestaat hierin dat iedere cent die in de A-sector wordt uitgegeven eerst moet worden geheven in de B-sector. Althans, als we het begrotingstekort constant willen houden. In feit is het oprekken van dit tekort een methode geweest om de onaangename waarheid te versluieren, die luidt:

$$A - T_A = T_B$$

Hierin is A het totaal aan overheidsuitgaven en sociale uitkeringen, T_A het belastingbedrag (inclusief premies) dat door ambtenaren, trendvolgers en uitkeringstrekkers wordt opgebracht, en T_B het belastingbedrag (inclusief premies) dat uit de bedrijven wordt afgetapt. Even aannemende dat de belastingdruk in beide sectoren dezelfde is (dat is niet zo, want bedrijven worden dubbel gepakt) en dat de marginale en de gemiddelde druk gelijk zijn, te weten t , dan geldt $(1-t)A = tB$, waarin B het totale inkomen is van de bedrijvensector, dus $t/1-t = A/B$. Deze simpele formule kan dienen om enkele ongunstige ontwikkelingen te beschrijven, die zich de laatste tien jaar hebben voorgedaan, en die in niet geringe mate hebben bijgedragen tot de hulpeloosheid van Big Brother.

Om de gedachten te bepalen: zodra A gelijk is aan B wordt de belastingdruk 0,5. Daarbij valt echter te bedenken dat deze belastingen premiedruk op de persoonlijke inkomens correspondeert met een belasting- en premiedruk *op het nationale inkomen* die ongeveer één derde hoger is. Het verschil zit in de overdrachtsinkomens, die wel opgeteld worden bij het persoonlijke inkomen maar niet bij het nationale inkomen. Een t van 0,5 correspondeert dus met een „collectieve-lastendruk" in de traditionele zin van 0,75. Hebben we dat in Nederland? Nee, nog niet.

Nederland in 1983

In Nederland hadden we begin 1983 een verhouding tussen de omvang van de A-inkomens en die van de B-sector van 75% 4). Het aantal mensen in de A-sector is echter 25% hoger dan in de B-sector. Hun gemiddelde inkomen bedroeg dus ongeveer 60% van het inkomen in de B-sector. Hierbij past een belasting- en premiedruk op de inkomens van 0,45.

De omvang van de A-sector hangt echter niet alleen af van het aantal inkomensstrekkers en het gemiddelde-inkomensniveau. De overheid heeft ook nog uitgaven te doen aan materiële aankopen, subsidies en rente. Dat is circa een derde van de omvang van de collectieve sector. Tegelijk omvat het inkomen in de bedrijvensector ook meer dan de salarissom. Er zijn gelukkig nog winsten, die een kwart van de omvang van deze sector uitmaken.

Deze restterm heeft voor de bedrijven een zeer speciaal karakter en wordt daardoor eigenlijk bepalend voor de Nederlandse verzorgingsstaat. Aan de ene kant staat deze winstterm voor de meeste bedrijven op of beneden nul. Enkele andere bedrijven, zoals banken en ondernemingen die hun geld in het buitenland verdienen, maken winst. Onder de winstmakers is één heel bijzondere categorie: de producenten en verkopers van aardgas. Daar vloeit het inkomen ruim en snel, en het vloeit bovendien linea recta naar de overheidssector. Kassa!! Helaas droogt deze bron binnen afzienbare tijd op. De winstterm is dus naar twee kanten instabiel: lage winsten tasten de continuïteit van de produktie in de bedrijven aan, en de aardgaswinst is geen blijvertje. Het eerste is voor de komende decennia erger dan het tweede; de afbrokkeling van de B-sector overlaadt de A-sector met werklozen en bijstandsonvangers.

Het resultaat is een uitgavenpercentage in het nationale inkomen van 0,7. Dat is het bekende cijfer waarmee de Nederlandse Big Brother boven aan de Europese ranglijst staat. Een tevreden land, zou de oppervlakkige waarnemer zeggen. Bovendien worden de uitgaven niet volledig aan de contribuabelen in rekening gebracht; een deel blijft ongedekt. Dat is het financieringstekort, ter hoogte van 10%. De gemiddelde belasting- en premiedruk ligt dus ongeveer op 0,6; of als we met persoonlijke inkomens rekenen, op 0,45. Deze wordt niet gelijkmatig over de twee sectoren verdeeld. Winsten wor-

4) Zie DNB, *Verslag over het jaar 1982*, blz. 47.

den zwaarder belast en de heffing op aardgasbaten is bijna 100%. De druk in de B-sector is ongeveer $\frac{1}{3}$; in de A-sector $\frac{1}{4}$. Dat verschil ontstaat natuurlijk ook door de lagere inkomens in de laatste sector. Daar zit weliswaar de minister-president in, maar ook de bijstandsmoeder.

Wie alleen op deze gegevens let kan nog niet helemaal bevroeden, waarom de mensen ontevreden zijn. Het raadsel wordt opgelost als we in aanmerking nemen dat de werkloosheid sinds 1970 is toegenomen, dat de werkgelegenheid sinds 1979 is afgenomen en dat we sinds 1980 met een krimpend reëel inkomen zitten. De bedrijvensector is in een crisis geraakt, die de overheidssector heeft meegeleefd. Dit vreet aan de basis van de verzorgingsstaat. In plaats van op dit enigszins doodgeprate onderwerp in te gaan, beschrijven we hier enkele ontwikkelingen in de verhouding tussen de twee sectoren die zich hebben voorgedaan en die nog wel even zullen aanhouden (5).

Ontwikkelingen

De eerste ontwikkeling is de groei van het aantal inkomensstrekkers, terwijl de opnamecapaciteit van de bedrijven stagneert. Dit is een oude bekende uit de jaren zeventig, die zich vermoedelijk in de jaren tachtig zal doorzetten. Meer mensen melden zich aan om werk of om een uitkering. Voor ieder procent dat het aantal inkomensstrekkers toeneemt, neemt het aantal afhankelijk van de A-sector toe met 2%. De breuk A/B neemt dan eveneens toe met ongeveer 2%. Het gaat dubbel op. Dat effect hangt, qua orde van grootte, waarschijnlijk de komende tien jaren ook weer boven ons hoofd.

De volgende ontwikkeling is de groeiende arbeidsproductiviteit bij stagnerende omvang van de B-sector. Dat proces leidt, bij gegeven werkgelegenheid in de B-sector, tot uitstoot van arbeid bij de bedrijven. Voor iedere procent stijging van de productiviteit daalt het aantal werkenden in de bedrijven met één procent en stijgt het aantal mensen in de A-sector met één procent. Dus stijgt de verhouding tussen het aantal mensen in de A- en de B-sector met ongeveer twee procent. Ook dat gaat dus dubbel op. Het lijkt niet te gewaagd aan te nemen dat de productiviteit met twee procent zal stijgen, zodat we uit dien hoofde een stijging van A/B kunnen verwachten met vier procent per jaar.

Alles hangt nu af van de derde ontwikkeling: wat gaat de bedrijvensector doen. Daar is een reeks van oorzaken in het geding. Enerzijds de groei van de export, anderzijds de binnenlandse krimp. De laatste, dus onze interne depressie, heeft sinds 1980 het beeld beheerst. Werkgelegenheid en reëel loon zijn gedaald. Dit alles heeft geleid tot de echte crisis, die nog enigszins is opgevangen door de toeneming van het begrotingstekort. Deze dempende factor wordt niet langer geaccepteerd door de regering; begrijpelijk, want de rente-uitgaven nemen er door toe. Zet de krimp door, dan valt een snelle achteruitgang van het aantal inkomensstrekkers in de bedrijvensector te verwachten, met een corresponderende toename bij de overheid en een verdere stijging van de verhouding A/B.

Om het beeld niet te somber te maken willen we deze mogelijkheid van doorzettende krimp uitsluiten, maar we halen haar tegelijk weer binnen door aanstonds een functioneel verband aan te nemen tussen de belastingdruk en de omvang van de bedrijvensector. Dit is de Laffer-relatie, die de toekomst spiraalsgewijs kan verslechteren. Voorlopig houden we het even op stagnatie van de bedrijvensector, niet op een ineenstorting van de productie. We hebben dus nog steeds geen gedragsrelatie ingebouwd. Het boekhouden staat op de voorgrond.

De slotsom van deze exercitie is niettemin dat voor de jaren tachtig een relatieve stijging van de omvang van de overheidssector te verwachten valt. Dat wil zeggen: zolang de koppeling tussen de inkomens van de twee sectoren, die inzet is van het grote conflict van 1983, gehandhaafd blijft. De verwachte stijging van de omvang van de overheidssector belooft gemakkelijk een procent of zes per jaar, dus een verdubbeling in een jaar of twaalf. De vraag is wat dit betekent voor de verhouding tussen A en B, die de belastingdruk bepaalt. Deze vraag heeft vele antwoorden al naar gelang van het scenario.

De oplossingen

Eerste mogelijkheid: de materiële overheidsuitgaven en de bedrijfswinsten blijven wat ze zijn. Dan leidt de verschuiving van actieven naar niet-actieven tot een verhoging van de personele belasting-

druk. De druk gaat van bijna 50% naar 75%. Dat zal leiden tot een vergroting van het zwarte circuit, aantasting van de prikkels, verdere verkleining van de winsten. De supply-siders hebben een hele catalogus van reacties in voorraad die leiden tot aantasting van de productie. Dat is het Laffer-mechanisme en het ziet er niet goed uit. De overheveling van middelen van de bedrijven naar de overheidssector zal mislukken doordat de fiscale capaciteit inkrimpt.

Tweede mogelijkheid: de bezuinigingen worden gevonden op de materiële overheidsaankopen. De overheidsinvesteringen liggen nu al 25% beneden het niveau van 1975. Dit is slecht voor de toekomst en ook voor de B-sector, waar die investeringsgoederen worden gemaakt. Ook hier valt een ongunstige spiraal te verwachten. En zulks vooral ook omdat het rentebestanddeel van de overheidsuitgaven zal stijgen door de groeiende staatsschuld.

Derde mogelijkheid: de niet-actieven worden vastgehouden in de bedrijvensector door gedwongen arbeidsduurverkortung. De kosten worden nu niet gedragen in de vorm van hogere heffingen op de bedrijven, maar in natura: de reële lonen voor de bedrijven gaan naar beneden. Dat kan als men het wil, maar we moeten dan wel van zéér goede wille zijn. Géén pogingen om door looninflatie het geleden loonverlies te herstellen, géén produktiviteitsverlies doordat selectie en coördinatie van al die deeltijdwerkers veel tijd, moeite en kosten vraagt. En insnjijende kortingen op het modale loon accepteren dat naar het huidige minimumloon zakt.

Vierde mogelijkheid: ontkoppeling van de beloningen tussen de twee sectoren. Deze ont koppeling kan vele vormen aannemen: de „zachte” methode van salarisverlaging van jonge ambtenaren en trendvolgers die de afgelopen jaren al is toegepast bij het onderwijs. Ofwel: een sterke nivellering in de A-sector, dus kortom een negatieve Toxopeus-ronde. De trendkortingen kunnen doorgezet worden en leiden dan tot onbezorgde post, onopgehaald huisvuil, chaotisch openbaar vervoer, een grote massa blusschuim op het Binnenhof. Als dat gebeurt gaat de verzorgingsstaat in acties ten onder. Ook kan de netto-netto-koppeling worden afgeschaft, dus de werkloosheidsuitkering, de AOW-uitkering en de bijstandsuitkering kunnen worden verlaagd; daarmee doet de beschaving een stap terug.

Vijfde mogelijkheid: om wat vrolijker te eindigen: doorzettende groei van de bedrijvensector, die misschien niet de hele aanwas van de inkomensstrekkers kan absorberen, maar wel voldoende is om de stijging van de productiviteit bij te benen. Dan kan de drukstijging beperkt of achterwege blijven. Maar het is een preciaire weg, alleen te bewandelen met geluk en met wijsheid beide. En stellig met een beleid dat op versterking van de ondernemingen is gericht.

Big Brother verdient sympathie

Het is duidelijk dat Big Brother wankelt op lemen voeten. Hij verdient onze sympathie, maar hij wordt belaagd door de toestroming van gedwongen niet-actieven. De liberaal-fiscale verzorgingsstaat kan onder deze druk alleen overeind blijven als de fiscale capaciteit voldoende stevig blijft. Dubbelspraak die deze waarheid versluiert, gestook en een mentaliteit van niets te pikken bedreigen de bedrijvensector en daardoor ook de budgetsector. De bijstandsmoeders worden er uiteindelijk de dupe van. De vrienden van de verzorgingsstaat moeten hun aandacht richten op de bedrijven. Dáár alleen kunnen de rechten worden gewaarborgd die we in de loop van de tijd hebben opgebouwd.

En als deze rechten geen stand houden omdat de productie dat niet toestaat, is een nieuwe vorm van tolerantie nodig, zodat zinnige compromissen kunnen worden gesloten. Een voortgezette klassenstrijd tussen de A- en B-sector bedreigt niet alleen de productie maar ook de beschaving. Het hoort immers tot de elementaire voorwaarden van de beschaving dat men harde waarheden als zodanig herkent.

J. Pen

5) Het zal de ingewijde lezer niet zijn ontgaan dat de hier gevolgde benadering sinds jaar en dag gevolgd wordt door De Nederlandsche Bank, en ook dat zij daar met name is bedacht door G. A. Kessler. In zijn *Voorwaarden voor economisch herstel*, Amsterdam, 1983, wordt een soortgelijke exercitie uitgevoerd, maar dan zo ingewikkeld dat menig een er moeite mee zal hebben. Bovendien heeft Kesslers publikatie ook nog een keynesiaans aspect, en dat heeft alle aandacht getrokken. De critici van het regeringsbeleid vermelden met vreugde dat een gepensioneerd directeur van DNB in 1983 bestrijding van onderbesteding opportuun achtte. Zij vergaten zijn beschrijving van zeer verontrustende ontwikkelingen in de getalsverhoudingen tussen het aantal inkomensstrekkers in de A- en B-sector.